

EVENT RELIGION

Az Everness Fesztivál vallási dimenziói és azok értelmezése

HEIDL SÁRA ESZTER

ABSTRACT

Event Religion – The religious dimensions of the Everness Festival and their interpretation

This paper aims to define and present the foundations of ‘event religion’ as a conceptual approach and method to understand contemporary alternative religious-like (religionesque) phenomena. Its starting point is that the fading of religious institutions to the background in society today triggers other points of connection for people at occasional events, where they can live their own inner beliefs and find a community for their particular lifestyle and worldviews. With the help of repetitive empirical research, I analyse the participant experience at a spiritual mindfulness festival (‘Everness’, Hungary) based on three dimensions: community, inward experience, and temporal space. By showing the characteristics of event religion, the paper argues that alternative approaches can only be examined with alternative tools that can provide a basis for further inquiry at other events.

BEVEZETÉS

Munkámban egy eseményalapú vallási jellegű jelenséggel foglalkozom, amelynek vizsgálatára egy fogalmi megközelítést és módszert javaslok. Az eseményvallás (*event religion*) olyan élmények leírására alkalmas, amelyeket az egyén közösségi eseményeken él át, és vallási természetűek vagy vallási jellegű sajátosságokkal bírnak.

Vallási jellegűnek nevezem azokat a jellemzőket, élményeket, amelyeket a résztvevők vallásinak, spirituálisnak, misztikusnak, transzcendensnek minősítenek. Ezek eredhetnek hagyományos vallási megközelítésből, de nem feltétlenül kapcsolhatók intézményes valláshoz, vagy átélőjük nem tartja magát vallásosnak.¹

¹ Angol fordításban a *religionesque* fogalmát használom, amely gyűjtőfogalomként szolgál a fent felsorolt és hasonló minősítésekhez, érzetekhez. Talán a kvázi-vallások (*quasi-religions*) állnak hozzá legközelebb, amelyek olyan mozgalmakat jelentenek, amelyek a valláshoz hasonló stabilitást adnak az embernek (pl. egyes politikai pártok) Tillich: *Christianity and the Encounter...*, 293.

Az alábbiakban arra teszek kísérletet, hogy empirikus adatokra és megfigyelésekre alapozva definiáljam az eseményvallást, és bemutassam jellemzőit az elméleti szakirodalom és gyakorlati eredmények segítségével. A kutatás alapvetően empirikus alapú, induktív módszertant követ, azonban a többszöri terepmunka a megalapozott elmélet módszeréhez hasonlóan² hozzásegített az empirikus kérdések finomításához, elméleti keretet adva az eseményvallásnak. Először az elméleti keretet, majd az empirikus adatokat mutatom be az egyes alfejezetekben.

A VALLÁSI VÁLTOZÁSOK KUTATÁSA

Az elmúlt évtizedekben Magyarországon is egyre gyakrabban láthatunk példát arra, hogy a tradicionális vallási gyakorlatok és intézmények háttérbe szorulnak, és hangsúlyosabbá válik az egyéni vallásosság, a szubjektív hit és vallásgyakorlat.³ Úgy gondolom, e jelenség vizsgálatához a szociológiai kutatásokban használt, hagyományos vallásokkal kapcsolatos kérdések mellett – amelyek (régiónkban leginkább keresztény) vallási önbesorolásra, egyházi hovatartozásra, istenhitre és vallásgyakorlatra kérdeznek rá – szükség van egy új nézőpontra. Az intézményes közegben kialakult kapcsolatokon túl az emberek más kapcsolódási pontokat is keresnek, amelyeket elsősorban alkalmi eseményeken találnak meg. Egy fesztivál könnyen elérhető, rövid idő alatt intenzív élményt ad, és kiszakít a hétköznapokból, ezért nem meglepő, hogy a kortárs spiritualitás kutatásának egyik alapjává vált.⁴ A jelenkori vallási változásokkal,⁵ valamint a fesztiválokkal és alternatív megközelítésekkel⁶ több szerző is foglalkozik Magyarországon. Ezen és ezekhez hasonló

² A Glaser és Strauss által kialakított kutatási módszer (Grounded Theory, GT) alapvetően kvalitatív kutatásokban alkalmazható, ezért jelen kutatás nem állítja, hogy a GT-t követné, csupán annak elemeit és logikáját használta (adatgyűjtés mint első lépés, elméleti mintavétel, állandó összehasonlítás, feljegyzések készítése [*memoing*], kódolás, elméleti telítettség). Glaser-Strauss: *The Discovery of Grounded Theory...*; Gelencsér: *Grounded Theory; Mitev: Grounded theory...*

³ Tomka: *A vallásosság mérése*, 18–31; KSH: 2011. évi népszámlálás; Rosta: *Vallásosság a mai Magyarországon*, 741–750; Bögre: „Átmeneti” kategóriák erősödése...; Rixer: *Az új vallási közösségek...*, 30–67.

⁴ Sherry – Kozinets: *Comedy of the Commons...* 119–147; Gauthier: *Intimate Circles...*, 261–271; Lloyd: *Understanding Burning Man*, 376; Lucia: *White Utopias*; Nita – Kidwell (szerk.): *Festival Cultures*; Pike: *Do Avatars Weep?*, 199–213.

⁵ Hegedűs: *A vallásosság alakulása*; Török: *És (a)mikor...*; Gereben: *Változatos vallási életutak*; Rosta: *Szekularizáció? Deszekularizáció?*; Kamarás: *Vallásszociológiai keresztmetszetek*; Máté-Tóth – Rosta: *Vallási riport*.

⁶ Szabó: *A fesztiváljelenség*; Povedák: *Gitáros apostolok*; Povedák: *Rockin’ the Church*, 42–63; Povedák: *“Come, Look and Hear...”*, 65–86.

kutatások nyomvonalát követem, amikor alternatív megközelítéseket alkalmazok elemzésemben.⁷

A vonatkozó kutatások közül kiemelkedő François Gauthier munkássága, aki elsősorban az eseményalapú közösséggel foglalkozik, amelynek egy aspektusaként értelmezi a vallást. Szerinte a kortárs vallási jelenségeket a konzumerizmus, a piaci ideológiák és a hipermediatizáció strukturálják, továbbá közösségek és átmenetiek.⁸ A Burning Man fesztiválon végzett kutatásai során eseménykultúrának („event-culture”⁹), illetve esemény által strukturált vallásosságnak („event-structured religion”¹⁰) nevezte a jelenséget, azonban az utóbbi fogalmat nem definiálta. Az eseménykultúrák popkulturális, részvételen alapuló, eseményközpontú mozgalmak, amelyek összetartozást, önazonosságot és a szentség érzését biztosítják tagjaik számára.¹¹

Gauthier szerint az eseménykultúrák és/vagy esemény által strukturált vallások a kortárs vallásosság szociális formái, amelyek intim körökben és tömeges összejöveteleken nyilvánulnak meg, s erősen befolyásolja őket a konzumerizmus, a piac, a marketing és a média.

Magyarországon is fontosnak tartom kutatni ezt a jelenséget, amelyre az Everness Fesztivál megfelelő példaként szolgál. A vizsgált jelenséget három dimenzióból közelítem meg: *közösségi élmény*, *belső élmény*, valamint *átmeneti tér*. Először bemutatom a három dimenzió elméleti keretét, majd azt az empirikus kutatást, amelyet 2016-tól 2021-ig végeztem az Everness tudatosság- és életmódfesztiválon egy kutatócsoport tagjaként.¹² Az empirikus kutatás során szerepem volt a kérdőív összeállításában, az adatfelvételben, és elvégeztem az adatok elemzését.

A kutatás tárgyát először „fesztiválvallásnak” neveztem, amely mellett az évek során mintegy szinonimaként alakult ki az eseményvallás fogalma. Mivel kutatócsoportunk a fesztiválvallás fogalmát sokkal tágabban, a kutatás egészére utalva használta, az eseményvallás fogalma elkülönült ettől, és a továbbiakban csak saját megközelítésekre alkalmaztam. Ennek megfelelően jelen tanulmányban megalapozom az eseményvallás fogalmát, s célom, hogy e megközelítést olyan kutatásokban is alkalmazhatóvá tegyem, amelyek más közösségi eseményeket vizsgálnak, például

⁷ Alternatív vallási megközelítések alatt a hagyományos, egyházi vallásosságtól eltérő vallási elképzeléseket, új vallási mozgalmakat, individualizált vallásosságot („maga módján vallásos”, ld. Tomka: Vallásszociológia, 156–157) és esemény alapú vallásosságot értek.

⁸ Gauthier: Intimate Circles..., 261–271.

⁹ St John-Gauthier: Burning Man’s..., 5.

¹⁰ Gauthier: Intimate Circles, 261.

¹¹ St John-Gauthier: Burning Man’s..., 5.

¹² A Szegedi Tudományegyetem Vallástudományi Tanszéke 2016 óta folytat *survey*-vizsgálatot az Everness Fesztiválon Dr. Szilárdi Réka vezetésével, évente változó, 5–10 fős kérdezőbiztosi csoporttal. Célunk az Everness Fesztivál alternatív vallási dimenzióinak felmérése. Ld. SZTE: vallastudomany.com/fesztivalvallas.

sportrendezvényeket, politikai eseményeket, kulturális összejöveteleket, vallási és nem vallási rendezvényeket.

Az alternatív gyógyászattal, pszichológiával és vallással foglalkozó és azok elemeit alkalmazó közegek új vallási mozgalomként, *New Age*-ként való kategorizálása, az újpogányság, ezotéria, okkultizmus és hasonló nézetek jellemzőinek hangsúlyozásával népszerű, azonban nem teljesen adekvát. Bár az *Everness*, ahogy más hasonló események is, bőven tartalmaz például *New Age*-elemeket,¹³ az ilyen eseményközösségek jellemzője éppen az, hogy nem tagozódnak be egyik mozgalomba vagy intézménybe sem. Korábbi, nemzetközi kutatások elsősorban kvalitatív módon közelítettek meg hasonló témákat és területeket,¹⁴ amelyek kiindulópontot jelenthetnek további vizsgáldásokhoz.

A kvalitatív kutatások kvantitatív módszerekkel való kombinálása fontos eredményeket hozott a társadalomtudományi kutatásokban, ezért módszertanomban én is ezt a vonalat követem. Ez segít az eseményvallás megalapozásában is, ami új lehetőségeket nyithat meg a kortárs vallási jellegű élmények értelmezésére a már alkalmazott módszerek és megközelítések mellett.

AZ EVERNESS FESZTIVÁL KUTATÁSA

Az *Everness Fesztivál* Magyarország egyik legnagyobb életmódfesztiválja napjainkban, amely 2013 óta minden év nyarán valamely Balaton-parti településen kerül megrendezésre (Balatonakarattya, Alsóörs, jelenleg Siófok-Sóstó). A rendezvény leírása szerint az *Everness* olyan integratív tér, ahol összefonódik a nyaralás, a pihenés, a belső fejlődés, a világi és a spirituális élmények. Itt az ember önmaga lehet, lelki és szellemi feltöltődést kaphat.¹⁵

A fesztiválon különböző előadók, lelkivezetők, trénerek, tanácsadók és zenészek jelennek meg, akik a tudatos életmódra hívnak, tanítanak, és sok más téma mellett elsősorban a testi-lelki egészségre helyezik a hangsúlyt. A látogatók részt vehetnek táncsal, meditációval, masszázzsal és jógával kapcsolatos foglalkozásokon, valamint különböző előadásokat hallgathatnak vallásról, ezotériáról, sexualitásról, feltöltődésről és egészségről olyan előadóktól, akik más és más kulturális háttérrel vagy életvitellel rendelkeznek.

A kutatásban a résztvevők életmódjáról, környezettudatosságáról, vallási kötődéséről alkottunk képet. A fesztivál résztvevőinek száma 2016-ban körülbelül

¹³ A témában készült tanulmányaink: Szilárdi – Heidl: *Fesztiválvallás* 2.0, 157–170; Heidl – Szilárdi: *Privát vallásosság...*, 81–96.

¹⁴ Olaveson: *Connectedness*, 83–104; Kirchner: *Eventgemeinschaften*; St John – Gauthier: *Burning Man's...*; Lloyd: *Understanding Burning Man*.

¹⁵ *Everness: Összközösségi lelki folyamat...* Forrás: Szilárdi – Heidl, 157–158.

5000 fő volt, mely az évek során csökkent (2017 és 2019 között 2500–4000 fő között mozgott), míg 2021-re 1000–1200 fő lett.¹⁶ A vizsgált minta minden évben a fesztivál résztvevőinek nagyjából 10%-át fedi le (pontos adatot nem kaptunk a résztvevők számáról). A kérdőív első felében elégedettségi felmérést készítettünk a fesztivál szervezőinek kérésére, második felében a vallási kérdésekre koncentráltunk: vallási önbesorolás, felekezeti hovatartozás, vallásgyakorlat, istenhit. A kérdőívek válaszadói között résztvevők, szervezők, kiállítók és önkéntesek jelentek meg.

A kérdőívet minden évben formáltuk, mivel már az első évtől „egyértelművé vált, hogy a fesztivál résztvevőinek sajátos életmódja és életstílusa mellett vallási hozzáállása is egyedi. Saját szavaikkal azonban elsősorban nem a *vallási* jelzővel, hanem inkább a *spirituális*, *ezoterikus*, *misztikus* jelzőkkel írják le felfogásukat”.¹⁷ Ezért a kérdőívet kiegészítettük okkult, ezoterikus gyakorlatokról, New Age-témákról és pszichológiai, valamint alternatív gyógymódokról, egészséges életmódról szóló kérdésekkel. A következő években azt mértük fel, végeznek-e a résztvevők ilyen gyakorlatokat, illetve olvasnak-e ilyen témákban. Ezek a kérdések sikeresek voltak,¹⁸ és az eredmények alapján egyre inkább elkülönült az a három dimenzió, amelyekkel a legkönnyebben lehet felmérni ezt a közeget. Ez vezetett a legújabb kérdésekhez, amelyeket eseményvallás-kérdésközpontnak neveztem el. Az elmúlt évek eredményei, az adatok elméleti keretbe helyezése és az eseményvallás-kérdésközpont elemzése vezetett az eseményvallás fogalmának és vizsgálati módszerének megalkotásához. Jelenleg a dimenziók bővítésén és az elméleti keret finomításán dolgozom.¹⁹

A 2021-ben végzett kutatást félstrukturált interjúkkal egészítettem ki, amelyekben 19 interjúalany vett részt. Az interjúalanyok és a kérdőív válaszadóinak kiválasztása a fesztivál során nem valószínűségi mintavétellel történt, valamint kényelmi mintavétellel, hólabda-módszerrel és önkiválasztással. Az interjúk nem törekedtek reprezentativitásra, hanem az eredmények személyesebbé tételére, az egyes dimenziók finomítására és a kvantitatív adatok mélyebb megértésére. A fő kérdések így hangzottak:

1. Mit jelent számodra az Everness?
2. Melyik területeket látogatod szívesen? (Melyeket nem?)

¹⁶ A fesztivál 2020-ban, sok más eseményhez hasonlóan elmaradt a COVID-19 világjárvány miatt. A következő év alacsony létszáma részben ezzel is magyarázható.

¹⁷ Heidl: Vallási dimenziók..., 133.

¹⁸ Uo., 133–156; Szilárdi – Heidl, 157–170; Heidl – Szilárdi, 81–96.

¹⁹ Doktori disszertációmban jelenleg négy dimenzióval dolgozom: a tér-idő, a szimbólumok, a közösség és a belső élmény dimenziója. Ezek felmérését jelenleg is végzem az Erfurti Max Weber Kolleg doktori iskolájának kutatói asszisztenseként, a kutatást összehasonlító esettanulmányokkal (egy zenei fesztiválon és egy katolikus fesztiválon végzett interjúkutatással) kiegészítve. Doktori munkám prelimináris címe *Event Religion as an Alternative to Modern Religious Phenomena*.

3. Hogyan érzed az időt a fesztivál alatt?
4. Milyen tárgyakat, motívumokat tartasz itt fontosnak?
5. Hogyan tudsz másokhoz kapcsolódni?
6. Milyen élményeket, érzéseket élsz át egy gyakorlat/koncert közben/a fesztivál alatt?

Amennyiben az interjú során előkerült a spiritualitás vagy a vallás témája, egy utolsó kérdésben ezen fogalmak értelmezésére is rákérdeztem. Az interjúalanyok résztvevők (13 fő), kiállítók (2 fő) és önkéntesek (4 fő) voltak, átlagéletkoruk 34,7 év, nemek szerint 11 férfi és 8 nő.

A vallásra vonatkozó kérdések eredményei alapján megállapítható, hogy a minta egy része kötődik egyházhoz (kevesebb mint 40%, ebből 18% katolikus)²⁰, egy részük nem kapcsolódik felekezethez (több mint 60%). Egy közös pont, hogy a résztvevők nagy hangsúlyt fektetnek az élményre, a pillanatra, amelyet a rendezvényen élnek meg, és amely által olyan állapotot érnek el, amit a hétköznapokban nem tudnak, vagy amire nem is törekednek. Egy eseményvallást alakítanak ki maguknak erre az időszakra.

A modern vallásossággal foglalkozó kutatócégek és szociológusok felméréseik alapján különböző vallástalanság-tipológiákat fogalmaztak meg az utóbbi években. Kiindulópontnak William James vallási élményről szóló elméletét alkalmazva Sven Erlandson, illetve Robert Fuller²¹ használta először a *spirituális, de nem vallásos* kifejezést, amelyet José Casanova, valamint elsősorban amerikai kutatócégek (Public Religion Research Institute, Pew Research Center) kutatásaikban már alkalmaztak és alkalmaznak a következő kategóriák mellett: 1) vallásos és spirituális; 2) spirituális, de nem vallásos; 3) se nem vallásos, se nem spirituális; 4) vallásos, de nem spirituális.²²

A *spirituális, de nem vallásos* kategória olyan életszemlélet, avagy alternatív vallási megközelítés, amely az intézményes vallástól eltávolodik, és az egyéni önki-fejezést helyezi előtérbe. Követői a keleti miszticizmus elemeit alkalmazzák, például a jógát, buddhista meditációt, a spiritizmus vagy animizmus formáit, érdeklődnek az okkult és paranormális jelenségek iránt.²³

Az eseményvallást átélők nemcsak az intézményes vallástól, hanem a vallás hagyományos megközelítésétől távolodnak el, ugyanakkor vallási kifejezéseket és módszereket alkalmaznak saját maguk és környezetük megismerése, értelmezése érdekében. Fontos a belső, individuális élmény, de a közösségteremtés is, azé a kö-

²⁰ A következő bekezdésekben közölt adatok az összes év összesített átlagát mutatják.

²¹ Erlandson: *Spiritual but not Religious*; Fuller: *Spiritual but not Religious*.

²² Raney – Cox – Jones: *Searching for Spirituality...*; Lipka – Gecewicz: *More Americans now...* (szabad fordítás)

²³ Casanova: *Conditions of Belief*, 11.

zösségé, amely a rendezvény alatt jön létre. A *spirituális, de nem vallásos* kategória jó kiindulópontot ad az eseményvallás értelmezéséhez, mivel a válaszadók 65%-a sorolta magát ebbe a kategóriába az Evernessen.²⁴

Ennek az élményközpontú jelenségnek igyekeztem megtalálni a gyökereit, és nyomon követni kialakulását az évek során. Az Everness látogatóinak nagy része nő (65%), életkor szerint elsősorban 30–39 éves (átlagosan 35%, további korosztályok 20%), családi állapot szerint leginkább egyedülálló és párkapcsolatban élő. Iskolai végzettség szerint a felsőfokú végzettséggel rendelkezők tették ki a minta körülbelül 60%-át (valamint 10% körül megkezdték felsőfokú tanulmányaikat), jövedelem szerint leginkább átlag- vagy afeletti keresettel rendelkezők voltak.

Első körben azt vizsgáltam, milyen eszközökkel, kérdésekkel érdemes mérni az Everness Fesztivál résztvevőinek vallási kötődését. A terepmunka során kialakult második kérdésben arra kerestem a választ, hogy milyen jellemzőkkel írható le az Everness Fesztiválon a közösség, a személyes élmény és az átmeneti tér dimenziója. Végül arra kerestem a választ, hogy a megfigyelt dimenziók alapján és azokra vonatkozó kérdések elemzése által megalkotható-e az eseményvallás fogalma és megközelítésmódja.

ELMÉLETI KERET ÉS EMPIRIKUS ELEMZÉS

A KÖZÖSSÉG DIMENZIÓJA

A közösség dimenziójának értelmezéséhez Durkheim *kollektív pezsgés*- és Turner *liminalitás*elméletét találtam a legmegfelelőbbnek. Az empirikus eredmények értelmezéséhez nagyban hozzásegített egy felső-németországi techno-zenei fesztiválon készült felmérés, ahol Babette Kirchner szociológus az „eseményközösség” (*Eventgemeinschaft*) kialakulását vizsgálta. Szerinte egy fesztiválon, eseményen olyan átmeneti kapcsolat alakulhat ki idegenek között, amely más körülmények esetén nem feltétlenül jönne létre, és a megismert egyénnel való további kapcsolattartás nem feltétele az együtt töltött idő minőségének. Az átélt élmények formálják közösséggé az egyéneket közös tevékenységeik által.²⁵

Durkheim korábbi kutatásokra alapozva ausztrál törzsek esetében fogalmazta meg a *kollektív pezsgés* jelenségét, amelyben egy „felfokozott aktivitás eredményeképpen az egyéni erők is nagyobb ösztönzést kapnak. [...] A változás nem csak árnyalatnyi vagy fokozatnyi; mások lesznek tőle az emberek. Az őket mozgató szenvedélyek olyannyira felfokozódnak, hogy csak vad, fékevesztett tettekben elégülhetnek

²⁴ Everness-kutatás, 2021-es adat (n=144).

²⁵ Kirchner: *Eventgemeinschaften*, 134–135.

ki”.²⁶ Ez nemcsak átmeneti tevékenységekben, de történelmi fordulópontokban is megjelenik. Durkheim egyfajta elektromosságként jellemezte ezt a „lavinyszerű”,²⁷ vallási jellegű élményt.

A kollektív élmények megközelítéséhez a mai napig alapul szolgál Arnold van Gennep elmélete, aki rítusfázisokat fogalmazott meg,²⁸ melyeket később Victor Turner²⁹ alapul vett liminalitáselméletének megalkotásához. Van Gennep három rítusfázisa a *szeparáció*, a *liminális* fázis, majd az *inkorporáció*, amely új státuszba való lépéssel jár.³⁰ Van Gennep szerint ezek a rítusfázisok az egyén életének fordulópontjain következnek be. Turner a második fázist tovább gondolva vizsgálta a közösségformálódás (*communitas*) jelenségét. A liminális fázis a rituális folyamat köztes állapota, amelyben a résztvevő „jellemzői bizonytalanok; olyan kulturális területen halad át, amely alig vagy egyáltalán nem emlékeztet a múltbéli vagy az eljövendő állapotra.”³¹ Ebben a szakaszban a társadalom „strukturálatlan, vagy csak kezdetlegesen strukturált és viszonylag differenciálatlan *comitatus*, közösség, sőt egyenlő individuumok együttvalósága”.³² A *communitas* egy „időben és időn kívüli pillanatban” létezik.³³ Turner egy rituálé során megjelenő, egyfajta átmeneti, státusz nélküli állapotot vizsgált. Bár a liminalitás elmélete kritikákat kapott az eseményre való alkalmazás terén, más kutatók is használták ezt a megközelítést, köztük például Michael Stausberg a vallási turizmus kapcsán, aki szerint a turista és a zarándok *kvázi-liminális* fázison megy keresztül utazása során, mivel az élmény után státuszváltás nem történik, azonban az élménnyel való gazdagodás formálja az egyént, így korábbi állapota, státusza nem teljes mértékben áll vissza.³⁴

A liminális fázis nem csak vallási eseményen figyelhető meg. Bármely átmeneti, közösségi esemény magyarázható a kollektív pezsgés és liminalitás elméletével, legyen szó sporteseményről, politikai tüntetésről, fesztiválról, koncertről. Mi teszi tehát vallási jellegű élménnyé ezt a fajta közösségformálódást?

Durkheim nemcsak a közösséggel, hanem a vallási képzetek kialakulásával is foglalkozott, amelyek a kollektív pezsgés által jönnek létre, mivel ennek során „az a benyomásunk alakul ki, hogy két különböző, egymástól elkülönülő valósággal vagyunk kapcsolatban, amelyek közt világos választóvonal húzódik: egyfelől a profán, másfelől a szent dolgok világával.”³⁵

²⁶ Durkheim, A vallási élet elemi formái, 200.

²⁷ Uo. 204.

²⁸ van Gennep, The Rites of Passage.

²⁹ Turner: A rituális folyamat.

³⁰ van Gennep, The Rites of Passage, 11.

³¹ Turner: A rituális folyamat, 107.

³² Uo. 109.

³³ Uo.

³⁴ Stausberg: Religion and Tourism.

³⁵ Durkheim: A vallási élet..., 201–202.

Ennek lényegét a rítusokban lehet megragadni. A rítusok „olyan kollektív cselekvések [...], amelyekben egy közösség tagjai figyelmüket közösen valami nem mindennapi gondolatárgyra irányítják, miközben az együvé tartozás élményét élik át”.³⁶ A közösségérzet, közösség formálódása több aspektusból is megközelíthető, legyen profán vagy szent alapja, közös érdek vagy valamilyen veszély elleni védekezés, s akár identitáskeresés, hétköznaptól való elszakadás, vagy a társadalmi rend formálásának céljából történjen. Ami számunkra a legfontosabb szempont, az az átmenetiség, a korábbi szerepekből való kilépés, majd visszatérés. Az átmenetiségben ragadható meg a közösségformálódásnak egy különlegessége, az idegenek közötti, rövid időtartamú, ám mégis szoros kapcsolódás képessége. Hogyha mindezt egy spirituális vonalon vizsgáljuk, az átmenetiség lényege a rítusokban érhető tetten.

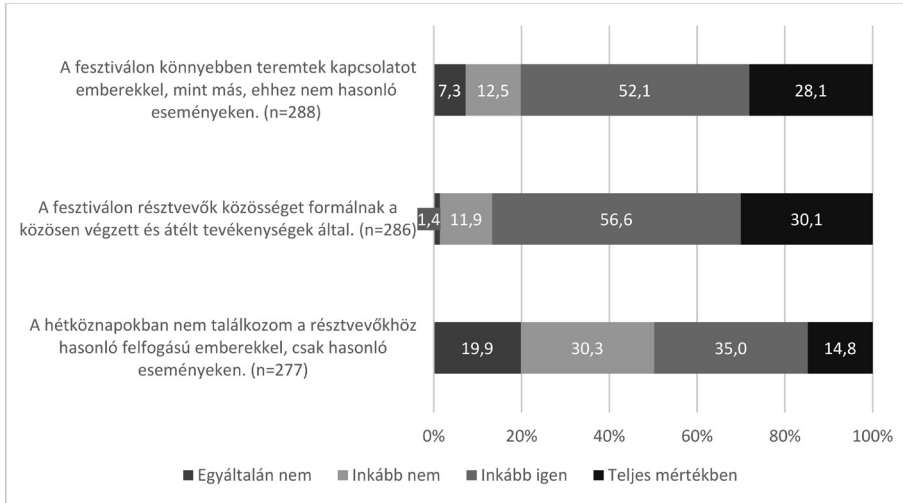
A KÖZÖSSÉG EMPIRIKUS ELEMZÉSE

Az Everness Fesztivál átmenetiségéből és közösségformáló erejéből adódóan rítuszerű jellemzőkkel bír, ezáltal megközelíthető vallási jellegű értelmezéssel, amely fontos alapja az eseményvallás közösségi dimenziójának.

A kollektív pezsgés elmélete a közösséggé formálódásnak olyan aspektusát ragadja meg, amely egy alkalmi eseményen, vallási jellegű élmények által kapcsolja össze a közösséget, (kvázi-)liminális fázist alkotva, és teret adva a rituális magatartásnak, amelynek különböző aspektusai megjelennek az eseményen.

A kérdések arra irányultak, hogy a résztvevők könnyebben teremtenek-e kapcsolatot egymással, mint más rendezvényeken, érzik-e a fesztiválközösség kialakulását, és találkoznak-e hasonló emberekkel a hétköznapiakban (1. *diagram*). Ahogy az eredmények mutatják, jelentősen nagyobb az egyetértés az első két állítás esetében. A harmadik állításnál majdnem 50–50% az egyetértés és egyet nem értés megoszlása. A 2021-es interjúk alátámasztották a fenti adatokat, s emellett az interjúalanyok kiemelték az Everness-közösség egyediségét, és azt az aspektust is, hogy a hétköznapiakban csak akkor tudnak hasonló emberekkel találkozni, ha megfelelő eseményt (pl. jogakurzus, meditációs elvonulás vagy terápiás csoport) találnak hozzá. Így a repetitív rituális jelleg a hétköznapi eseményeknél is megfigyelhető.

³⁶ Feischmidt – Szuhay, 244.

1. diagram Milyen érzéseid vannak a fesztivál közösségével kapcsolatban? (%)
Everness 2019.³⁷

Azt érzem, hogy gyakorlatilag bárkihez odamehetek beszélgetni, bárki mellé leülhetek. Ha csak leülök egy függőágyba valaki mellé, ott egyszerűen elkezdünk beszélgetni. És nem kell, hogy a beszélgetésnek eleje vagy vége legyen, mondhatjuk utána, hogy további szép napot neked, és kész. És ezt a kapcsolódást máshol nem érzem, ezt az egységet, ami itt van, mert ha nem tudnám, akkor is érezném, hogy ez egy *olyan* hely, *olyan* közösség, és itt mindenki egy és ugyanazért van itt. (22 éves, férfi, város, Pest megye)³⁸

Munkahelyen szinte senki nem foglalkozik sem önismerettel, sem spirituális dolgokkal vagy bármi mással, de amúgy magánéletben a barátok tartanak valahol [...] illetve hát járunk jogára meg lesz egy hakacsoport,³⁹ amit én csinálok tovább. (39 éves férfi, város, Pest megye)

A továbbiakban a kérdezettek elsősorban a programok alatt érzett közösségi kapcsolatokról beszéltek, kiemelve, hogy más eseményeken kevésbé jellemző az együvé tartozás érzése. Idegenekkel is könnyen teremtettek kapcsolatot, és a fesztivál területén sétálva egymásra mosolyogtak, köszöntek egymásnak, vagy akár egy

³⁷ Az adatok a 2019-es eseményvállalás kérdésközpont eredményeit mutatják. Ebben az évben összesen 292 kérdőív készült, az eseményen megközelítőleg 2800–3000 fő vett részt (szervezőket és önkénteseket beleszámítva).

³⁸ Az interjúk a 2021-es Everness-kutatáson készültek.

³⁹ haka: rituális maori tánc.

rövid beszélgetésre is megálltak. A koncertek, programok közben érzett közösségi élmények tükrözik a kollektív pezsgés és a *communitas* jellemzőit.

A BELSŐ ÉLMÉNY DIMENZIÓJA

A személyes szférát az *élmény* fogalmán keresztül értelmezem. Az ember a legtöbb helyzetben empirikus beállítottságú, a saját tapasztalataira támaszkodva hozza meg döntéseit, a közvetlen tapasztalat számára „a legmeggyőzőbb bizonyíték valaminek a valóságáról”.⁴⁰

A közösséggé formálódáshoz elengedhetetlenül kapcsolódik a szóban forgó élmény belső értelmezése. Mivel a közösséggé formálódás egy kollektív tapasztalat által megy végbe, az *élményt* magát privát aspektusból látom szükségesnek megközelíteni. Kirchner eredményei különböző, megváltozott egyéni önábrázolásokra (*Selbstdarstellung*) hívták fel a figyelmet, amelyekben paradox kapcsolatot látott a fesztivál közösségével.⁴¹ Ezért ő a „közösségiesítésről” (*Vergemeinschaftung*) kérdezte a felmérésben résztvevőket, vagyis hogyan jut el a személy egyéni, belső élmények által a közösséghez tartozás érzéséig, s ez miben változtatja meg az önábrázolását, önreprezentációját.⁴²

Feltételezésem, hogy az egyes individuumok által *vallási élményként* leírt érzések hasonlóak, mint a mások által *misztikus, spirituális* vagy *megfoghatatlan* élményként leírt tapasztalatok, s különbségeket csupán az egyén percepciója és interpretációja szintjén találhatunk, az élmény mibenlétében kevésbé. Természetesen annyiféle élmény létezhet, ahány egyén, azonban mindegyik bír bizonyos közös jellemzőkkel. Ezeket a jellemzőket összegyűjtve lehet bemutatni a *vallási jellegű élményt*, amelynek jellegzetességei mindenki számára hasonlóak, azok definiálásában azonban különbségek lehettek fel.

Az egyéni élmény igencsak szenzitív, így jellemzőit kulcsfogalmakkal lehet leírni, e jellemzők személyes értelmezését az individuumra hagyva. Ehhez először Csíkszentmihályi Mihály „tökéletes élmény” fogalmát hívtam segítségül.

Olyan érzés, hogy általa képesek megbirkózni az előttük álló feladattal egy adott cél felé irányuló, szabályokhoz kötött cselekvésrendszerben, amely világos visszajelzéseket ad teljesítményükről. Olyan erősen összpontosítanak arra, amit csinálnak, hogy semmiféle egyéb dologra nem figyelnek közben, problémáik miatt sem aggodalmaskodnak. Az Én-tudat eltűnik, az időérzék eltorzul. Az ilyen élményt nyújtó

⁴⁰ Berger: Vallás, tapasztalat..., 1.

⁴¹ Kirchner: Eventgemeinschaften..., 129.

⁴² Uo., 135.

tevékenység jutalomértéke oly magas, hogy az emberek hajlamosak pusztán emiatt végezni tevékenységüket, és még akkor sem nagyon érdekli őket, mi hasznuk lesz az egészségből, ha nehéz vagy veszélyes az, amit csinálnak.⁴³

Az egyén az élménykeresés során mindig valamilyen szinten a tökéletességre törekszik, az egyre jobb és intenzívebb élmények elérésére. Csíkszentmihályi *flow-élménynek*, vagyis áramlat-élménynek nevezte a felmérésében résztvevők által leírt „tökéletes élményt”, és annak keletkezésével és feltételeivel foglalkozott. Szerinte az élmény elérése és az élményben maradás akkor a legkönnyebb, ha az egyén világos céllal kezd bele tevékenységébe, és arra végig képességeinek megfelelően koncentrálni tud, egyéb dolgok nem vonják el figyelmét. Fontos eleme a flow-élménynek, hogy az egyén tudatosan kiszakítja magát mindennapi gondjaiból, gondolataiból, a hétköznapi időérzékelésből, sőt elszakadhat hétköznapi önmagától.⁴⁴

A vallási jellegű élmény egyik jellemzője, hogy a szubjektív tapasztalás hétköznapijává, megfoghatóvá teszi. „Kimondódik a kimondhatatlan – mégpedig rutin-szerűen kerül kimondásra. A szent szokásos tapasztalattá válik; a természetfeletti, mint olyan, »természetessé« válik.”⁴⁵ Azonban az értelmezéséhez szükséges, hogy valamilyen szinten objektívvá, felfoghatóvá, evilágivá tegyünk a felfoghatatlant, például a rítusok által. Ez torzítással jár, akár személyes, akár intézményes szinten, attól függően, hogy milyen értelmezési keretben közelítjük meg, mely kultúra vagy vallási hagyomány szempontjai szerint. Éppen ezért van szükség egy objektivitásra törekedő, intézményesült hagyományokat elkerülő megközelítésre, amelyet például Csíkszentmihályi képvisel, s amelyet a következőkben William James és Hartmut Rosa elméletei alapján kívánok tovább elemezni.

James – Csíkszentmihályihoz hasonlóan – nem kifejezetten a vallással foglalkozott, hanem olyan elemeket és jellegzetességeket keresett, amelyek vallástól, tértől, időtől és közösségtől függetlenek, egy személy belső világában játszódnak le, ezáltal mindenki számára másképp jelennek meg, mégis ugyanazokkal a fő jellemzőkkel bírnak.⁴⁶ Vallási élménynek vagy misztikus állapotnak nevezte ezt az

⁴³ Csíkszentmihályi: *Flow. Az áramlat*, 112.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Berger: *Vallás: tapasztalat...*, 10. Berger tanulmányának alapja Alfred Schütz többszörös valóságról szóló elmélete, amelyet érdekesnek találok a témában, ld. Schütz: *On Multiple Realities*, 533–576.

⁴⁶ Bár James pszichológiai oldalról közelítette meg a misztikus élményt és igyekezett objektív, valláson kívüli megközelítést alkalmazni, kritikusai megjegyzik, hogy előnyben részesítette a vallási, misztikus (pl. kinyilatkoztatások, látomások) élményeket a hétköznapi eredetű élményekkel szemben, ld. Taves: *Religious Experience Reconsidered...* bek. 5–6. Ebben a dolgozatban kísérletet teszek arra, hogy a James által megfogalmazott jellemzőket empirikusan alkalmazzam nemcsak a vallási, de a nem vallási, hétköznapi eredetű misztikus élmények megközelítéséhez is.

érzést, amelyet két részre osztott: vallási és nem vallási misztikára, amelyekből a vallási misztikával foglalkozott bővebben. A misztikus állapotot négy jellemzővel, a *kimondhatatlansággal*, a *noetikus minőséggel*, az *átmenetiséggel* és a *passzivitással* magyarázta. Szerinte a vallási élményt nem lehet pontosan szavakba önteni, mindenki csak saját tapasztalata alapján tudja megközelíteni, annak átélése azonban valóságosnak tűnik. Az ilyen élmények tarthatnak alig pár másodpercig, percig, de maximum egy-másfél óráig, és átéljük egy felettes hatalom jelenlétét érzi – legyen szó istenségről, energiáról, ősi erőről vagy egy meghatározhatatlan érzésről.⁴⁷

Míg Csikszentmihályi egy összeszedettebb, szinte már irányítható élményről beszél, amelyet az egyén tudatosan keres nemcsak rövid élményeiben, de hétköznapjaiban is, James egy valamivel megfoghatatlanabb, irányíthatatlanabb misztikus élményt ír le. Hasonló megközelítést alkalmaz Hartmut Rosa, amikor a belső élményeket mint rezonancia-kapcsolatokat értelmezi,⁴⁸ azonban ő a – jamesi értelemben – nem vallási misztikával foglalkozik. Rosa elméletében leírja, hogy a felgyorsult társadalom (*social acceleration*) világában az egyén elfelejt igazán kapcsolódni, megállni és élvezni a környezete adta megérintő pillanatok. Elmélete szerint akkor érhető el a „jó élet” (*good life*), amikor az egyén képes rezonáns kapcsolatokat építeni az őt körülvevő dolgokkal. Akkor érzünk rezonanciát valamivel, amikor ez a dolog (személy, tárgy, fogalom) megérint minket, úgy érezzük, hatással van ránk (*affect*), és érzékelésünk tárgya szintén „válaszol” erre az érzésre (*self-efficacious*, tehát önhatékony módba lép). A kapcsolatban a két szereplő és a világ is megváltozik, átformálódik. Azonban ez a kapcsolat irányíthatatlan, megfoghatatlan. A szereplők nem tudják, mikor ér véget, mi lesz a végkimenetele, és ugyanúgy belépni sem tudnak ebbe az élménybe saját akaratukból.⁴⁹ Ezt a jellemzőt (*Unverfügbarkeit*⁵⁰) Rosa az elalvás pillanatának analógiájával magyarázza. Minél jobban koncentrálnunk az elalvásra, annál kevésbé tudunk kikapcsolni, és átlépni az álmvilágba.⁵¹

Rosa szerint négy tengelyen tudunk rezonáns kapcsolatokat létrehozni: a *vízszintes* tengelyen más személyekkel, csoportokkal, *függőlegesen* a természettel, a művészettel, az idővel vagy vallásos hitünk tárgyával, *átlósan* tárgyakkal, területekkel, helyszínekkel,⁵² illetve *személyesen* saját magunkkal, testünkkel, testünk különböző részeivel vagy elménkkel és lelkünkkel.⁵³ A vizsgált jelenségek kapcsán

⁴⁷ James: A vallási élmény változatai, 289–290.

⁴⁸ Rosa: Resonance.

⁴⁹ Uo., 174.

⁵⁰ Magyarul az élmény *nem diszponálhatóságának* lehet fordítani, amely jobban kifejezi ezt a jellemzőt az „irányíthatatlanság” (*uncontrollability*) vagy „elérhetetlenség” (*Unverfügbarkeit*) szavak helyett.

⁵¹ Rosa: The Uncontrollability..., viii.

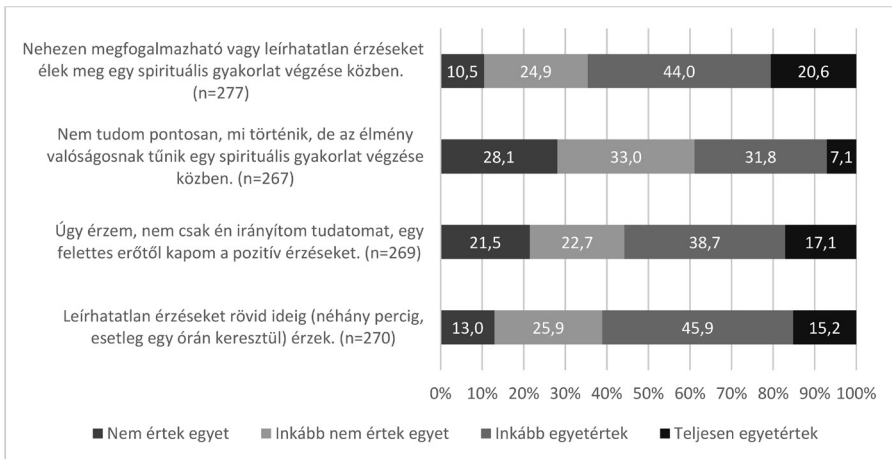
⁵² Rosa: Resonance, 173.

⁵³ Rosa: Beethoven..., 6.

ez a személyes tengelyen megélt rezonanciaélmény hasonló a személyes, belső élményhez, amelyet az egyén az eseményvallás megélése alatt érez.

A BELSŐ ÉLMÉNY EMPIRIKUS ELEMZÉSE

Ebben az alfejezetben azt vizsgálom, hogy adott spirituális gyakorlat során megélik-e a résztvevők vallási jellegű, misztikus élményeket anélkül, hogy vallásosként definiálnák azokat. Ezért arról kérdeztük őket, hogy egyetértenek-e a kimondhatatlanság, a noetikus minőség, az átmenetiség és a passzivitás jellemzőivel, vagyis megélik-e a misztikus élmény négy jellemzőjét (2. diagram).

2. diagram Hogyan élsz meg egyénileg egy spirituális gyakorlatot (meditáció, elmélkedés, imádság, jóga, ezeket segítő zene hallgatása)? (%) Everness, 2019.

A négy állításból hárommal egyetértettek a kérdezettek. A noetikus minőség esetében alacsonyabb volt (~40%) az egyetértés. Ezt a jellemzőt a legnehezebb definiálni, mivel a lényege, hogy mindenki másképp éli át az élményt, és soha nem fogunk teljes képet kapni arról, hogyan érznek az egyének egy misztikus élmény vagy gyakorlat közben, és ez mennyire tűnik valóságosnak számukra. Az interjúk felmérések mélyebb betekintést adtak ebbe a kérdésbe. A kérdezettek lehetőséget kaptak élményeik leírására, elmagyarázására, belső érzéseik saját szavaikkal való megfogalmazására. Többen a lebegéshez hasonlították érzéseiket, testen kívüli élményként írták le, vagy energiák felszabadulásával jellemezték. A leggyakoribb jellemző a kimondhatatlanság volt, valamint a szeretet érzéséhez hasonlították belső élményeiket, vagy úgy fogalmaztak, hogy tudták, „ez az a pillanat”, de mire igazán felfoghatták volna, el is múlt.

Amit meditáció közben kapok, az a „feltétel nélküli szeretetben levőség”. (44 éves nő, város, Békés megye)

Nagyon változó. Vannak pillanatok, amikor tényleg „az” a pillanat van, de csak akkor jövök rá, hogy ez az volt, amikor már véget ért. (30 éves férfi, megyeszékhely)

Ezeket [a belső élményeket] nagyon-nagyon nehéz szavakba önteni, mert ezek olyan dolgok, amiket tapasztalni kell, és ha tapasztalod és megtapasztalod, utána még el sem tudod mondani, mert más az érzékelés. Vannak olyan dolgok, amiket nem lehet szavakkal leírni, csak meg kell tapasztalnod. (41 éves férfi, Budapest)

AZ ÁTMENETI TÉR DIMENZIÓJA

Ebben az alfejezetben az esemény területének és időszakának átmenetiségét vizsgálom. A tér vallási jelentőségének kutatása tekintélyes szakirodalommal bír.⁵⁴ Az *event-culture* definíciójában láthattuk, hogy egy átmeneti esemény olyan speciális időszakot és teret hozhat létre, amely a vallásos ember számára definiálható *szentként*, azonban a nem vallásos ember számára ugyanolyan különleges erővel vagy jelentéssel bír, és egy szent közeg érzetét hozza létre.

Korábban a liminalitás kapcsán említettem a vallási turizmust⁵⁵ és azon belül Stausberg munkásságát. Stausberg szerint a tér és idő rituális jellege abban ragadható meg, hogy a turista/zarándok állandó élménykeresést folytat ahelyett, hogy megelégedne egyetlen csúcsménnnyel életében.⁵⁶

Ezekben a terekben és időszakokban rituális tevékenységek által, vallási meggyőződéstől függetlenül mindenki képes átélni vallási jellegű, misztikus élményeket, vagy a *communitas* és kollektív pezsgés jelenségét. Az eseményvallás nem a vallási meggyőződést jelöli, hanem azt az élményt, érzetet, amelyet az egyén ebben a vallási jellegű, speciális közegben átél.

A hagyományos vallásokhoz kötődő zarándokhelyek, templomok, események turisztikai célból történő látogatása mellett egyre jobban előtérbe kerülnek a nem vallási terek és események vallási turizmus általi megközelítése. Sophie Gilliat-Ray ennek kapcsán a kétértelmű terekkel foglalkozott. Szerinte ezek olyan helyszínek,

⁵⁴ Eliade: A szent és a profán; Lefebvre: The Production of Space; Smith: Map is not Territory; Knott: The Location of Religion; Knott: Spatial Theory and Method; Kilde: Approaching Religious Space..., 183–201.

⁵⁵ Cohen: The Sociology of Tourism, 373–392; Coleman – Crang: Tourism; Badone – Roseman: Intersecting Journeys; Kasim: Balancing Tourism..., 441–456; Kim – Kim – King: Religious Tourism Studies...185–203.

⁵⁶ Stausberg: Religion and Tourism 29.

ahol a vallási szemantika kevésbé vagy ambivalens módon van jelen. Ő olyan univerzális helyszíneket vizsgált, ahol a résztvevők spirituális tevékenységet folytathatnak attól függetlenül, hogy vallásosak-e vagy sem, mivel nem találhatóak benne egyértelmű vallási szimbólumok vagy épületek. Ez egy olyan „zavaros hit” (*muddled belief*) megjelenését eredményezi,⁵⁷ amelyben mindenki saját maga választja ki, mely szimbólumok, élmények, világképek fontosak számára: „Az a tény, hogy az ilyen szent terek gyakran nem látszanak vallásosnak, csak fokozza vonzerejüket. Az emberek saját privát értelmezést adhatnak nekik anélkül, hogy az építészet vagy a számukra talán ismeretlen szimbolika esetlegesen eltereli a figyelmüket.”⁵⁸

A TÉR EMPIRIKUS ELEMZÉSE

Az Evernessen olyan szimbolikával találkozhatnak a résztvevők, amely nem egyértelműen vallásos, azonban gyakran különböző vallásokból merít (pl. a csakrák vagy az Om jelének gyakori megjelenése). Azonban az, hogy a résztvevők miképp értelmezik és használják-e (pl. ruházaton) ezeket a motívumokat, tárgyakat, nem különíti el őket a fesztivál közösségtől.

Úgy érzem, ide tartozom. Még ha nem is öltözködnék így, akkor is tudnám, hogy ide tartozom. (22 éves férfi, Pest megye)⁵⁹

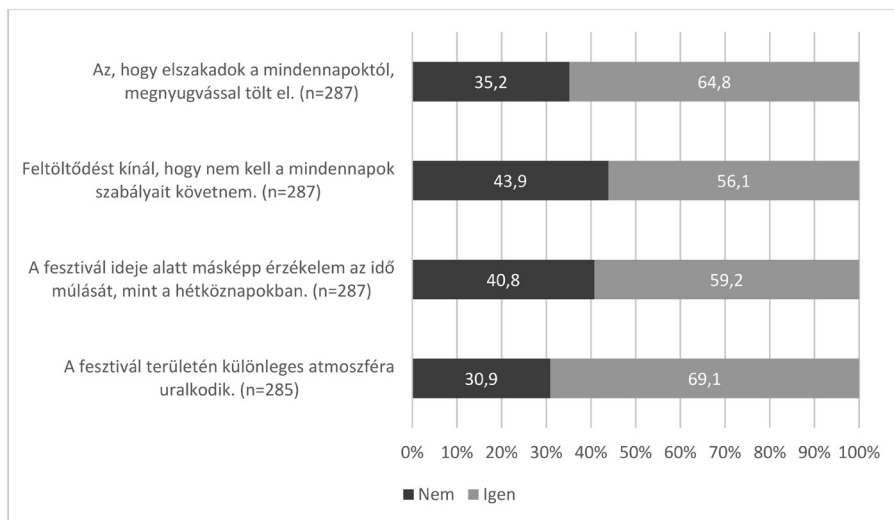
A kérdőívekben azt mértük fel, milyen érzés a résztvevők számára, hogy egy hét-köznapi napból kiszakított térben és időszakban töltik a fesztivál napjait, miképp érzékelik a területet és az idő folyását az esemény alatt, és hogyan élik meg a fesztivál atmoszféráját (3. *diagram*).

A fenti kérdésekre kapott válaszok alapján mindegyik állítással több, mint 56%-ban értettek egyet a résztvevők. A fesztivál különleges atmoszféráját majdnem 70% érezte. A „szent” hely megfogalmazást azért nem lehetett használni a kérdőívben, mert a szakrális kifejezések használata befolyásolhatja a látogatókat. A „szent” kifejezés, mivel valláson kívüli értelmezésben használjuk, tulajdonképpen különleges atmoszférát jelenthet, a hely szimbolikus értelmezését, egy eszközt, amelynek segítségével a résztvevők megélhetik spirituális élményeiket. A „hely” szimbolikus jelentésével többek között Carol Duncan foglalkozott. Szerinte a látogatók bizonyos része értelmezni tudja ezt a jelentést, mások csak az utasításoknak engedelmességgel,

⁵⁷ Gilliat-Ray: „Sacralising” Sacred Space..., 357–372.

⁵⁸ Uo., 364. (szabad fordítás)

⁵⁹ Ehhez a dimenzióhoz szorosan kapcsolódik a szimbólumok jelentősége. Erről jelenleg mélyebb kutatást folytatok, ahol a szimbólumok már külön dimenzióként vannak jelen az eseményvallásban.

3. diagram Mitől lesz számodra különleges a fesztiválélmény? (%) Everness, 2019.

a tömeget követve viselkednek megfelelően, néhányan pedig csak megfigyelőként vesznek részt az eseményen.⁶⁰ Ebben az esetben is hasonló jelenségről lehet szó, és a látogatók jelentős része értelmezni tudja a hely különlegességét, igaz, individuálisan eltérően.

Egy másik erre irányuló kérdés arról szólt, hogy a látogatók milyen gyakran vesznek részt hasonló eseményeken az év többi napján (n=291). Ennek eredményei szerint jelentős részük (79%) csupán ritkán vagy csak egyszer.

Az interjúalanyok arról számoltak be, hogy a fesztivál területét és időszakát egészen másképp érzékelik, mint a hétköznapokat. Egyfajta „védőburokként” írták le az Evernessst, amely lehetőséget ad a gátlások leküzdésére és a hétköznapi szabályok, kötelességek elfelejtésére.

Ez a kapukon belüli, zárt közeg, ez a helyszín is ad egyfajta teret. Az ember mozoghat benne egyik helyszínről a másikra, mégis van óvó-védő burka. Határai vannak, mégis túlmutat rajtuk. (28 éves nő, Budapest, önkéntes)

Az itteni időérzékelésben nagyon gyorsan elmegy az idő. Tegnap itt voltam 12 órán keresztül, de olyan volt, mintha csak egy óra telt volna el. (32 éves nő, Budapest)

⁶⁰ Duncan: Civilizing rituals...

A fesztiválon mindenki egyenlő – nincsenek státuszok, a mindennapok hierarchiája eltűnik. Mindenki tegeződik, az otthon a sátor, az idő nem számít.

Egyfajta nyugalom árad szét bennem, amikor az Evernessen vagy hasonló közegben vagyok. Egy mélyebb nyugalom, amit gyakran hiába keresek a mindennapokban. Ezt az elengedett nyugalmat gyakran nem tudom megélni a mindennapokban. A megfelelési kényszer miatt. Tehát a megfelelésnek a nem létezése az, ami engem nagyon vonz. (34 éves férfi, megyeszékhely)

A fenti eredmények alapján úgy gondolom, kerekébb képet kaptunk az eseményvallás jelenségéről. A válaszok alapján beszélhetünk közösségi, belső élmény és átmeneti tér dimenzióról.

AZ ESEMÉNYVALLÁS DEFINIÁLÁSA

Mindezek után szükséges megalkotni egy munkadefiníciót az eseményvallás leírására, amelyet az empirikus kutatások értelmezésére használhatunk.

Olyan kortárs vallási jellegű érzet vizsgálására alkalmas fogalmi megközelítést és módszert dolgoztam ki, amely szerint az eseményvallás átmeneti közösséget hoz létre a közös tevékenységek által, egyfajta kvázi-liminális fázist alkotva, ezáltal a helyszínt és időszakot spirituális jelentőséggel ruházva fel, ahol és amikor a személy belső, egyéni és közösségi misztikus élményeket egyaránt átél.

ÖSSZEFOGLALÁS

Tanulmányomban feltártam egy fesztivál különböző dimenzióit, amely fesztivált eseményvallásként jellemeztem. Áttekintettem azokat az elméleteket, amelyek segítenek meghatározni az egyes dimenziókat, és bemutattam a rájuk vonatkozó empirikus adatokat a kvantitatív és kvalitatív eredmények alapján. Az eseményvallást megfelelőnek találok egy olyan esemény értelmezésére, amelynek közössége nem áll messze a *spirituális, de nem vallásos* kategóriától, helyszíne és időszaka a vallási turizmus jellemzőivel magyarázható, illetve megtalálhatóak benne a *New Age* elemei. Az eseményvallást egyfajta eszköznek tekintem az élmény, vallási jellegű tapasztalat vizsgálatára az Evernesshez hasonló eseményeken, és további, eltérő közegű események vizsgálatát javaslom. Arra jutottam, hogy a fesztivál spirituális jellegét érdemes alternatív vallási mutatóval vizsgálni, amelyre az eseményvallás kérdésblokkját megfelelő alpnak találtam, amelyet kvalitatív interjúk kutatásokkal érdemes kiegészíteni. Következtetésként levontam, hogy az eseményvallásosság

jellemzői megtalálhatóak a rendezvényen, és a továbbiakban ennek részletesebb és mélyebb elemzését folytatom más eseményeken is.⁶¹

BIBLIOGRÁFIA

- Berger, Peter: Vallás: tapasztalat, hagyomány és reflexió = Korpics Mária – P. Szilczl Dóra (szerk.): Szakrális kommunikáció. A transzcendens mutatkozása. Társadalmi kommunikáció. Ford. B. Erdős Márta és Hamp Gábor. Budapest: Typotex, 2007, 203–218, filozofia.uni-miskolc.hu/wp-content/uploads/2011/11/Berger.pdf?fbclid=IwAR30pllHiH1AAm7vK3YHIQg_IUpbm-IWoDtqESwZ3ULJi4G3ohDfDvD2veHo. (2023. jan. 12.)
- Badone, Ellen – Roseam, Sharon R. (szerk.): *Intersecting Journeys. The Anthropology of Pilgrimage and Tourism*. Chicago: University of Illinois Press, 2004.
- Bögöry Zsuzsanna: „Átmeneti” kategóriák erősödése az ifjúság vallásos önjellemzésekor = *Metszetek*, 2017/6, 33–46.
- Casanova, José: *Conditions of Belief and Unbelief in Our Global Secular Age*. [Kézirat.] Templeton Project, Dominican Monastery, Prague, 2020. 03.
- Cohen, Erik: *The Sociology of Tourism: Approaches, Issues, and Findings = Annual Review of Sociology* 1984/10, 373–392, [jstor.org/stable/2083181](https://www.jstor.org/stable/2083181). (2023. jan. 12.)
- Coleman, Simon – Crang, Mike (szerk.): *Tourism. Between Place and Performance*. New York: Berghahn Books, 2002.
- Csikszentmihályi Mihály: *Flow. Az áramlat. A tökéletes élmény pszichológiája*. Ford. Legéndy Edit. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2001.
- Duncan, Carol: *Civilizing Rituals: Inside Public Art Museums*. London: Routledge, 1995.
- Durkheim, Emile: *A vallási élet elemi formái*. Ford. Vargyas Zoltán. Budapest: L'Harmattan, 2003.
- Eliade, Mircea: *A szent és a profán*. Ford. Berényi Gábor – M. Nagy Miklós. Budapest: Helikon Kiadó, 2019.
- Erlanson, Sven: *Spiritual but Not Religious: A call to Religious Revolution in America*. Iuniverse Inc., 2000.
- Everness (n. n.): *Összközösségi lelki folyamat Gánti Bencével*, shop.everness.hu/fesztival-info/hirek/ganti-bence. (2023. jan. 12.)
- Feischmidt Margit – Szuhay Péter: *A sűrű leírás = Kovács Éva (szerk.): Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Néprajzi Múzeum. PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 2007, 243–259.
- Fuller, Robert C.: *Spiritual but not Religious: Understanding Unchurched America*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Gauthier, François: *Intimate Circles and Mass Meetings. The Social Forms of Event-Structured Religion in the Era of Globalized Markets and Hyper-Mediatization = Social Compass* 2014/2, 261–71. DOI: 10.1177/0037768614524326.

⁶¹ Köszönettel tartozom egykori témavezetőmnek, Prof. Dr. Dr. Máté-Tóth Andrásnak, a Fesztívárvallás-kutatócsoport vezetőjének, Dr. Szilárdi Rékának, illetve jelenlegi témavezetőimnek és mentoromnak, Prof. Dr. Hartmut Rosának, Prof. Dr. Franz Winternek és Prof. Dr. Karl Baiernek támogatásukért és segítségükért, valamint köszönöm jelen tanulmány elkészülésében az anonim lektorok és Dr. Fülöp József szerkesztő úr alapos és segítőkész munkáját.

- Gelencsér Katalin: *Grounded Theory = Szociológiai Szemle*, 2003/1, 143–154.
- Gennep, Arnold van: *The Rites of Passage*. Ford. Vizedom, Monika B. – Caffee, Gabrielle L. London: University of Chicago Press: Routledge and Kegan Paul Ltd., 1960.
- Gereben Ferenc: *Változatos vallási életutak – interjúk tükrében*. Vallásszociológiai etüd András Imre SJ és Tomka Miklós emlékére = Földvári Mónika – Nagy Gábor Dániel (szerk.): *Vallás a keresztény társadalom után*. Tanulmányok Tomka Miklós emlékére. Szeged, 2012.
- Gilliat-Ray, Sophie: “Sacralising” Sacred Space in Public Institutions: A Case Study of the Prayer Space at the Millennium Dome = *Journal of Contemporary Religion* 2005/3, 357–72. DOI: 10.1080/13537900500249921.
- Glaser, Barney G. – Strauss, Anselm L.: *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. New Brunswick (USA), London (UK): AldineTransaction, 2006.
- Hegedűs Rita: *A vallásosság alakulása Magyarországon a kilencvenes évek kutatásainak tükrében*. [PhD-értekezés] Budapest: Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, 2000, phd.lib.uni-corvinus.hu/81/1/hegedus_rita.pdf. (2023. jan. 12.)
- Heidl Sára – Szilárdi Réka: *Privát vallásosság, spirituális közösség – Az Everness fesztivál résztvevőinek vallási/spirituális dimenziói = Erdélyi Társadalom*. 2022/1, 81–96.
- Heidl Sára: *Vallási dimenziók az Everness Fesztivál résztvevőinek körében = Szilárdi Réka (szerk.): Vallásdömping. Ezoterika, spiritualitás és New Age az alkalmazott valláskutatás perspektívájából*. Szeged, 2018.
- James, William: *A vallási élmény változatai*. Ford. Babarczy Eszter. Budapest: Osiris, 2019.
- Kamarás István: *Vallásszociológiai keresztmetszetek*. Akadémiai Kiadó, 2021. DOI: 10.1556/9789634547082, mersz.hu/vallasszociologiai-kerestmetszetek//. (2023. jan. 12.)
- Kasim, Azilah: *Balancing Tourism and Religious Experience: Understanding Devotees’ Perspectives on Thaipusam in Batu Caves, Selangor, Malaysia = Journal of Hospitality Marketing & Management* 2011/3–4, 441–456. DOI: 10.1080/19368623.2011.562437.
- Kilde, Jeanne Halgren: *Approaching Religious Space: An Overview of Theories, Methods, and Challenges in Religious Studies = Religion & Theology* 2014/3–4, 183–201. DOI: 10.1163/15743012-12341258.
- Kim, Bona – Kim, Seongseop (Sam) – King, Brian: *Religious Tourism Studies: Evolution, Progress, and Future Prospects = Tourism Recreation Research* 2020/2, 185–203. DOI: 10.1080/02508281.2019.1664084.
- Kirchner, Babette: *Eventgemeinschaften. Das Fusion Festival und seine Besucher*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2011. DOI: 10.1007/978-3-531-93187-6.
- Knott, Kim: *Spatial Theory and Method for the Study of Religion = Temenos – Nordic Journal of Comparative Religion*. 2005/2. DOI: 10.33356/temenos.4778.
- Knott, Kim: *The Location of Religion*. New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2014.
- KSH. 2011. évi népszámlálás. Csordás Gábor (szerk.) Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 2014.
- Lefebvre, Henri: *The Production of Space*. Ford. Nicholson-Smith, Donald. Oxford: Wiley-Blackwell, 1991.
- Lipka, Michael – Gecewicz, Claire: *More Americans now say they’re spiritual but not religious*, pewresearch.org/fact-tank/2017/09/06/more-americans-now-say-theyre-spiritual-but-not-religious/. (2023. jan. 12.)
- Lloyd, Tio: *Understanding Burning Man through Fundamental Religious Studies Theories = Summer Research*. 2020. 376, soundideas.pugetsound.edu/summer_research/376. (2023. jan. 12.)
- Lucia, Amanda J.: *White Utopias. The Religious Exoticism of Transformational Festivals*. Oakland, California: University of California Press, 2020.

- Máté-Tóth András – Rosta Gergely: Vallási riport, 1991–2022. Magyarországi trendek nemzetközi összehasonlításban = Kolosi Tamás – Szelényi Iván – Tóth István György (szerk.): Társadalmi Riport 2022. Budapest: TÁRKI, 2022.
- Mitev Ariel Zoltán: Grounded Theory, a kvalitatív kutatás klasszikus mérföldköve = *Vezetéstudomány*, 2012/1. 17–30.
- Nita, Maria – Kidwell, Jeremy H. (szerk.): *Festival Cultures: Mapping New Fields in the Arts and Social Sciences*. Cham: Palgrave MacMillan, 2022. DOI: 10.1007/978-3-030-88392-8.
- Olaveson, Tim: *Connectedness. Rave as New Religious Movement?* = Graham St John (szerk.): *Rave Culture and Religion*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2004.
- Pike, Sarah M.: *Do Avatars Weep? Ritual and Sacred Space at Virtual Burning Man* = *Religion* 2022/2, 199–213. DOI: 10.1080/0048721X.2022.2051801.
- Povedák István: „Come, Look and Hear How the Past Has Been and the Future Will Be!” *Festival Culture and Neo-Nationalism in Hungary* = Maria Nita – Jeremy H. Kidwell (szerk.): *Festival Cultures. Mapping New Fields in the Arts and Social Sciences*, Cham: Palgrave Macmillan, 2022.
- Povedák Kinda: *Rockin’ the Church: Vernacular Catholic Musical Practices* = *Journal of Global Catholicism*, 2020/1, 42–63.
- Povedák Kinga: *Gitáros apostolok. A keresztény könnyűzene vallástudományi elemzése*. Szeged: MTA-SZTE Vallási Kultúra Kutatócsoport, 2019.
- Raney, Art – Cox, Daniel – Jones, Robert. P.: *Searching for Spirituality in the U.S.: A New Look at the Spiritual but Not Religious*, prri.org/research/religiosity-and-spirituality-in-america/. (2023. jan. 12.)
- Rixer Ádám: *Az új vallási közösségek létrejöttének magyarországi okai a XXI. század elején = Vallástudományi Szemle* 2021/1, 30–67. DOI: 10.55193/RS.2021.1.30.
- Rosa, Hartmut: *Beethoven, the Sailor, the Boy and the Nazi. A reply to my critics* = *Journal of Political Power*, 2020/ 3, 397–414, DOI: 10.1080/2158379X.2020.1831057.
- Rosa, Hartmut. *Resonance: A Sociology of the Relationship to the World*. Ford. Wagner, James C. Medford, MA: Polity Press, 2019.
- Rosa, Hartmut: *The Uncontrollability of the World*. Ford. Wagner, James C. Medford, MA: Polity Press, 2020.
- Rosta Gergely: *Szekularizáció? Deszekularizáció? Merre tart a vallási változás a világban? = Magyar Tudomány*, 2019/6, 792–803. DOI: 10.1556/2065.180.2019.6.2.
- Rosta Gergely: *Vallásosság a mai Magyarországon = Vigilia* 2011/10, 741–750.
- Schütz, Alfred: *On Multiple Realities = International Phenomenological Society*, 1945/4, 533–576.
- Sherry, John F. – Kozinets, Robert V.: *Comedy of the Commons: Nomadic Spirituality and the Burning Man Festival* = *Research in Consumer Behavior*, 2007/1, 119–147.
- Smith, Jonathan Z.: *Map is not Territory: Studies in the History of Religions*. Chicago, US: University of Chicago Press, 1993.
- St John, Graham – Gauthier, François: *Burning Man’s Gift-Driven, Event-Centred Diaspora* = *Revue Du MAUSS Permanente*, 2015, journaldumauss.net/?Burning-Man-s-Gift-Driven-Event. (2023. jan. 12.)
- Stausberg, Michael: *Religion and Tourism: Crossroads, Destinations and Encounters*. Kindle: Routledge, 2012.
- Szabó János Zoltán. *A fesztiváljelenség*. Typotex Elektronikus Kiadó Kft, 2014.
- Szilárdi Réka – Heidl Sára: *Fesztiválvallás 2.0 = Szilárdi Réka (szerk.): Vallásdömping. Ezoterika, spiritualitás és New Age az alkalmazott valláskutatás perspektívájából*. Szeged, 2018. SZTE Vallástudományi Tanszék: fesztivalvallas.com/fesztivalvallas/. (2023. jan. 13)

- Taves, Ann: *Religious Experience Reconsidered: A Building Block Approach to the Study of Religion and Other Special Things*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2009.
- Tillich, Paul: *Christianity and the Encounter of the World Religions*. = Robert P. Scharlemann (ed.): *Writings on Religion/ Religiöse Schriften (Paul Tillich Main Works/ Hauptwerke 5)* (English and German Edition), Köt. 5. Berlin, New York: De Gruyter, 1963.
- Tomka Miklós: *A vallásosság mérése = Máté-Tóth András – Jahn Mária (szerk.): Studia Religiosa. Tanulmányok András Imre 70. születésnapjára*. Szeged: Alkalmazott Vallástudományi Csoport, 1998, 18–31.
- Tomka Miklós: *Vallásszociológia. Szöveggyűjtemény. [Kézirat.]* Budapest: Tankönyvkiadó, 1986.
- Török Péter: *És (a)mikor destruktívak? Az új vallási mozgalmak szociológiája és hazai helyzete*. Budapest: Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet, Párbeszéd (Dialogus) Alapítvány, HÍD Alapítvány, 2007.
- Turner, Victor: *A rituális folyamat. Struktúra és antistruktúra. A Rochesteri Egyetemen (Rochester, New York) 1966-ban tartott Lewis Henry Morgan-előadások*. Ford. Orosz István. Budapest: Osiris Kiadó, 2002.